

УДК 94(477)“1915/1918”

ВИЗДРИК В.С.

СЕЛЯНСЬКІ ПРОТЕСТИ: ФОРМИ І МЕТОДИ БОРотьБИ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ В 20-30-х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті аналізуються наслідки польської дискримінаційної політики щодо українського населення у Другій Речі Посполитій, досліджується протестний рух та методи боротьби селянства за реалізацію своїх соціально-економічних та національних прав.

Ключові слова: Друга Річ Посполита, осадництво, селянський супротив, національні права, західноукраїнські землі.

Постановка проблеми та її актуальність. Нагромадження соціально-економічних проблем, пов'язаних з розвитком капіталістичних відносин у сільському господарстві, колонізаційна аграрна політика та гостре аграрне перенаселення зумовили соціальні та національні суперечності в західноукраїнському селі, визначили основні напрями селянського протестного руху. Актуальність теми дослідження полягає в тому, що одним із ключових питань історії міжвоєнного періоду, крім соціально-економічного та політичного становища українського населення у Другій Речі Посполитій, є дослідження масового супротиву селян проти дискримінаційної політики Польської держави.

Аналіз попередніх досліджень. Сучасний стан української історичної науки засвідчує, що незважаючи на певні серйозні здобутки з досліджень міжвоєнного періоду залишається чимало важливих нерозв'язаних проблем з історії аграрних відносин на західноукраїнських землях. До вивчення

Виздрик Віталій Степанович, кандидат історичних наук, доцент, Академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

© Виздрик В.С., 2014

актуальних питань соціально-економічних та політичних наслідків аграрної колонізації західноукраїнського населення долучилися вітчизняні історики: О. Карпенко [17], З. Баран [1], Я. Грицак [7], І. Васюта [3,5], О. Красівський [19], М. Когутяк [20], Ю. Сливка [22], В. Смолій [23], Б. Гудь [10], М. Швагуляк [25].

Мета та завдання дослідження. Стаття має на меті розкрити на основі аналізу архівних матеріалів та опублікованих праць особливості селянського спротиву польській владі на західноукраїнських землях у 1920-1930-х рр.

Виклад основного матеріалу. Всупереч міжнародним зобов'язанням, які на себе взяв польський уряд, підписавши ряд міжнародних угод, він не тільки не надав автономії Східній Галичині, але й ліквідував місцеве самоврядування (Галицький сейм), ігноруючи національні права східногалицьких українців. Ухвала Ради послів була сприйнята українським населенням з глибоким обуренням. З мовчазної згоди країн Західної Європи польська влада розпочала руйнування українських господарсько-кооперативних закладів, забороняла видання української преси, закривала україномовні народні школи. Усе це викликало масовий національно-визвольний рух, де головною рушійною силою виступало селянство.

Спротив несправедливим діям польської адміністрації у 1920-х рр. в основному був пасивним і мав форму бойкоту заходів влади. Вічево-пропагандистську роботу на селі проводили представники Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО) і Української соціалістично-радикальної партії (УРСР). Однак серед різноманітних форм, які використовувалися у боротьбі із польською владою у перші повоєнні роки, масового поширення набрали селянські виступи: підпали та руйнування землевласницьких фільварків та осадницьких садіб, саботаж державних розпоряджень та ін. Головною метою селянських виступів було визволення краю з-під польської окупації, а також вирішення аграрно-селянського питання революційно-демократичним шляхом. Так, з осені 1921 р. і до кінця літа 1922 р. кількість антипольських виступів у Галичині суттєво збільшилась, з

них 8 нападів на державні установи та чиновників; 24 акти саботажу на об'єкти зв'язку; 7 актів терору проти польських колоністів та землевласників, це підпали їх будинків, стодол, збіжжя, соломи, вирубка панського лісу [13, ф.1, оп.52, спр.58, арк.23]. Здебільшого це були стихійні акти непокори. На відміну від східногалицьких земель на Волині селянський рух визначали партизанські дії загонів, які перебували під впливом більшовиків. На початку 1920-х рр. з території СРСР на північно-східній землі Польщі проникали численні терористичні групи, які нападали на поміщицькі садиби та господарства осадників. Влітку 1921 р. найбільш масовими були виступи у Ковельському, Кременецькому, Дубнівському, Рівненському, Острозькому, Володимирському повітах. Польською владою було проведено масові арешти селян на даній території. Досить часто уряд для придушення виступів залучав військові формування. На початку 1923 р. на Волині було зафіксовано 78 підпалів, а вже через рік їх кількість збільшилась до 245 і 257 розбійних нападів з метою наживи, під час яких було вбито 77 осіб. Крім того в осадницьких господарствах нищили врожай, інвентар та знаряддя праці [10, с.333].

Під час перепису населення, який відбувся восени 1921 р., зросла політична напруга в краї, зумовлена спробою польського уряду сфальсифікувати результати. Такі дії влади викликали гостру критику та обурення екзильного уряду ЗУНР, а також українських національно-демократичних партій. На їх заклик українське селянство не тільки бойкотувало, але й чинило активний спротив проведенню перепису. За даними офіційної польської статистики, селянські заворушення були зафіксовані у понад 200 громадах Східної Галичини, при цьому, за архівними даними, лише у Львівському воєводстві було 180 [13, ф.1, оп. 52, спр. 27, арк. 5, 14, 16].

Ще одним проявом непокори владі з боку західноукраїнського селянства було ухиляння від військової повинності. Так, із 43 тисяч молодих людей Львівського воєводства у

1922 р. від призову до війська ухилилася майже третина. У Східній Галичині наприкінці 1922 р. не з'явилося, за різними джерелами, від 40 до 60 відсотків новобранців. Також масовим було дезертирство українців з польської армії, які не визнавали анексії Західної України до Польщі. Вони поповнювали партизанські загони та групи повстанців. Діяльність цих збройних формувань досягла апогею восени 1922 р., і це дає підстави твердити про наявність всіх ознак переростання у загальнонаціональне збройне повстання.

Акти саботажу в першу чергу торкалися великого землеволодіння. Прикладом невдоволення селян були підпали фільварків, садиб, господарського майна землевласників. Так, у серпні-вересні 1922 р. у Рудківському повіті в ключі Журавно князя К. Чарториського підпалили дві копи сіна і зерновий склад вартістю 23 млн польських марок; в маєтку графині Ю. Козеброцької – урожай зернових вартістю 17 млн марок; у фільварку Острів графа Е. Баворовського в Тернопільському повіті урожай вартістю 12 млн марок. В другій половині жовтня 1922 р. на території більшості повітів Східної Галичини виник активний опір, як зазначає дослідник І. Васюта, «рух настільки активізувався, що місцями це стало нагадувати національно-визвольне повстання» [6, с.42].

Відомий державний діяч міжвоєнної Польщі В. Грабський під час виступу на засіданні сейму повідомляв, що на східних кресах у 1922 р. було зафіксовано 873 заворушення, актів саботажу, нападів на поліцейські дільниці та державні установи й інші активні виступи повстанців проти польської адміністрації [26, s.72].

Рішення Ради послів країн Антанти стало поштовхом до нового сплеску масового руху непокори. Так, в 1923 р. у Західній Україні було зафіксовано 4630 випадків соціальних конфліктів, акцій опору представникам влади, саботажу, понад 500 підпалів маєтків. Різко зросла кількість страйків: якщо у 1922 р. їх було 59, то у 1923 р. – 256 [4, с.42].

Найбільше зростання селянського руху відбулося у 1922-1925 рр., він був спрямований проти польської окупації, лише впровадження воєнного стану на території краю привело до спаду активності селянських виступів. Це підтверджують архівні дані, було зафіксовано зменшення нападів українських селян на панські садиби та поліцейські ділянки у 1925 р. у порівнянні з 1924 р. відповідно 150 і 267 [4, с.48].

Встановлення «санаційного» режиму в Польщі 1926 р. продовжило наступ на права українського народу, а також колонізацію земель, одним з головних проявів якої було насаджування в сільській місцевості мережі господарств польських осадників. Такі дії уряду спровокували нову хвилю селянських виступів. Загалом 1926-1928 рр. характеризуються наростанням страйкової боротьби. Страйки сільськогосподарських робітників відбулися в селах Луцького і Горохівського повітів на Волині [11, ф.1, оп.2, спр.1555, арк.104, 105], Борщівського і Бережанського на Тернопільщині, Бібрського і Золочівського на Львівщині [13, ф.1, оп.56, спр.1603, арк.23, спр.2110, арк.1]. Всі вони мали економічний характер.

У березні-квітні 1927 р. у селах Карналовичі та Гординя Самбірського повіту відбувся страйк, причиною якого були: тяжкі умови найму і парцельованої оренди у землеволодіннях Созанських. Вже 27 березня до акції приєдналося 1000 селян із навколишніх сіл. Це змусило магната піти на поступки та підняти оплату для сільських робочих до 1,2–2 злотих за день роботи, знизити орендну плату до 1ц вівса і 1ц бобів за морг поля [7, с.98-101].

Страйкова боротьба досягла свого апогею у 1928 р., охопивши 18 повітів Східної Галичини, і поширилась на Волинь та Холмщину, а кількість учасників виросла до 30 тис. осіб. Соціальні конфлікти мали місце в ключі Седлисько князя П. Сапєги в Рава-Руському повіті, в ключі Бориничі графа С. Мицельського в Бібрському повіті, в ключі Комарно графа А. Лянцкоронського в Рудківському повіті, в ключі Бутини С. Незабитовського в Жовківському

повіті, в ключі Поморянському графа Е. Потоцького в Зборівському повіті. Основні вимоги: збільшення денного заробітку, збільшення розцінок на певні види сільськогосподарських робіт (як правило, в два рази), зменшення робочого дня (в більшості випадків до 8 годин), страхування за рахунок землевласника у випадку хвороби або нещасного випадку [2, с. 9-14].

Досить часто уряд використовував армію та поліцію в придушенні страйкової боротьби. Так, в жовтні 1928 р. у с. Гребене Рава-Руського повіту на прохання князя П. Сапеги було розквартировано 120 уланів. В Батятичах Жовківського повіту 11 січня 1929 р. відбулася сутичка між сільськогосподарськими робітниками та поліцією. Було поранено 8 і заарештовано 20 осіб. В серпні 1929 р. страйкувало 250 сільськогосподарських робітників у господарстві графа Е. Потоцького. Ще в грудні 1928 р. під егідою Польської партії соціалістичної (ППС) було створено профспілку сільськогосподарських, лісових робітників і малозабезпечених селян «Сійба» з регіональним центром у Львові, яка вже до середини 30-х років нараховувала 2,5 тис. членів [21, 1929, 30 січня, 1 вересня; 1930, 22 червня].

Нова хвиля піднесення селянських заворушень припадає на кінець 20-х років, не останню роль відіграла економічна криза 1929-1933 років. Зниження доходів основної маси селянських господарств досягло такого рівня, що їм бракувало коштів не лише на сплату боргів, але й на мізерне харчування. Селянство пауперизувалося. Під впливом радикальних гасел комуністів і сільробітців розвивався страйковий рух на селі. Так, у травні 1929 р. страйки охопили 23 села в Рава-Руському повіті, а вже незабаром розповсюдились на 130–150 сіл двадцяти повітів Західної України [5, с.225]. Поряд з економічними вимогами селяни висували і політичні. Боротьбу селян підтримували промислові робітники. В окремих селах доведені до відчаю селяни підпалювали господарства польських поміщиків, колоністів та осадників. Так, в червні 1930 р. у Львівському повіті селяни підпалили фільварок Вислобоки, який

належав колишньому військовому міністру Ю. Мальчевському, збитки сягнули 150 тис. злотих. В тому ж повіті в серпні згоріла скошена конюшина на полях графа Я. Шептицького. В Бродівському повіті селяни підпалили ліс акціонерного товариства «Броди», яке очолював землевласник С. Рудроф – збитки досягли 300 тис. злотих; в Городоцькому повіті згоріло на полі 450 ц зерна, яке було власністю К. Любомирського [27, 1930, 18 лірса, 26 лірса]. В серпні кількість підпалів досягла 12–18 на добу. В липні-листопаді 1930 р. у Східній Галичині зафіксовано 218 актів саботажу, з них на серпень-вересень припадає 156 (17 нападів на залізницях та об'єктах зв'язку і 139 підпалів у маєтках поміщиків, осадників, церкви і т.д.) [12, ф.2, оп.1, спр. 741, арк. 88-89]. У вересні 1930 р. у Львівському воеводстві відбувся 61 селянський виступ (найактивніше проходили у Бібрському, Львівському та Сокальському повітах, Станіславському – 27 (найбільше в Рогатинському повіті), у Тернопільському – 89. Районами інтенсивної протестної кампанії були Тернопільський, Бережанський, Підгаєцький, Бучацький, Золочівський і Збаражський повіти [16, с.246]. Не менш масового характеру селянські виступи були на Волині, де в 1930 р. зареєстровано 393 підпали, а наступного року – 416 [4, с.51].

Польські державні органи, стривожені вибухом протестних акцій українців, вжили ряд заходів, спрямованих на придушення селянських заворушень. Протягом другої половини літа й осені 1930 р. Галичина стала ареною репресивних заходів із застосуванням поліції та військ. Ці дії уряду проводилися під гаслами пацифікації – «умиротворення». Перший етап тривав до середини вересня 1930 р. і мав «превентивно-репресивний» характер. З метою «умиротворення» українських селян у трьох галицьких воеводствах було сконцентровано 17 підрозділів поліції загальною чисельністю 1041 чоловік. У розпорядження місцевої влади військово командування направило десять ескадронів кавалерії. Операція перебувала під особистим контролем глави польської держави Ю. Пілсудського.

Каральні дії спеціальних військових підрозділів розпочалися 14–16 вересня 1930 р. в селах Грусятичах, Дев'ятниках, Вербиці, Сугрові, Городиславичах Бібрського повіту, Гаях, Старому і Новому Яричеві та Підберізцях Львівського повіту. Тут було розквартировано ескадрони уланів 14-го полку. Сільські громади обклали контрибуцією у вигляді фуражу і продуктів, проводились обшуки у будинках активістів українських громадських організацій, погроми в читальнях і кооперативах [24, ф.392, оп.1, спр.19, арк.1-5; 9, 1930, 27 вересня.]. Рейд кавалерійських ескадронів був лише прелюдією до основної операції, що розпочалася 20 вересня і тривала до 17 жовтня 1930 р. Операція з перших днів вийшла за плановані рамки, охопивши 325 населених пунктів на території 15 повітів. Організатори виправдовували таке розширення зони операції пошуком учасників спротиву. Однак у селах Підгаєцького повіту Тернопільського воеводства, Кам'янсько-Струмильського повіту Львівського воеводства не було зафіксовано акцій саботажу, але це не завадило владі вдатися до репресій проти місцевого українського населення [13, ф.121, оп.3, спр.630, арк.117].

«Пацифікацію» було проведено не тільки у відповідь на саботажну акцію селян, а й з метою залякування українського населення перед парламентськими виборами 1930 року, щоб зламати опір асиміляторським зусиллям держави.

Складовою антиукраїнської репресивної кампанії стала діяльність польських шовіністичних товариств. Підпали та підкладання бомб в українські культурно-освітні, фінансово-економічні, спортивні установи, переслідування їх членів – такі екстремістські дії польських націоналістів викликали деяку критику урядових кіл. Брутальні дії військових та поліції, погроми українських інституцій не могли не викликати обурення серед українських селян, що проявлялося у стихійних підпалах. Так, у 1931 р. українська преса повідомляла про підпали в маєтках великих латифундистів у Борщівському та Біберському повітах,

подібна ситуація виникла у 1933 р. у Бережанському повіті [21, 1931,6 вересня; 1933, 20 вересня].

Захоплення польськими землевласниками общинних земель, пасовищ та заборона користуватися лісами не сприяли покращенню і без того напружених українсько-польських відносин. Яскравим прикладом було Лиське повстання 1932 р., у якому брали участь більше 30 тисяч селян Лиського, Турківського, Сяноцького і Добромильського повітів Львівського воєводства. Приводом до заворушень стала організація безкоштовного будівництва місцевих доріг силами селян, яке було зініційоване графом Я. Потоцьким – одним із найбільших землевласників Лиського повіту. Щоб придушити селянське повстання, місцева влада змушена була задіяти армію. Однак репресії з боку влади не давали бажаних результатів. У різних регіонах держави посилювався спротив населення, селяни масово відмовлялися виконувати громадські роботи [16, с.418-419]. До селян активно приєднувалися нафтовики та робітники лісопилень. Повстання, яке розпочалося стихійно, очолили місцеві комуністи та сільробівці. Влада жорстоко розправилася з учасниками повстання. Було заарештовано 278 осіб, з них 89 притягнули до суду. Найбільш активні учасники повстання були засуджені на довічне ув'язнення, а саме: В. Дуник, П. Малий, А. Паславський, М. Малицький [13, ф.1, оп.52, спр.1510, арк.5-6; ф.121, оп.2, спр.148, арк.103].

З середини 30-х років розпочалася нова хвиля страйкового руху. Наприклад, літом 1935 р. в маєтку Езуполь графа В. Дідушицького страйкувало 150 робітниць, які працювали на прополюванні цукрового буряка. За статистикою поліції, на західноукраїнських землях з вересня по жовтень 1936 р. страйковою боротьбою було охоплено близько 100 тис. селян [15, с.251].

Масштабною була боротьба селян з ліквідації різниці між високою ціною на промислові товари та низькою на сільськогосподарську продукцію, так звані «ножиці цін», через механізм яких промислові монополії грабували

селянство. Протягом першої половини 1934 р. тривав страйк 80 тисяч селян із 130 сіл Ковельського, Любомльського, Володимир-Волинського, Рівенського і Дубнівського повітів Волині. Під тиском страйкуючих влада змушена була піти на поступки селянам, відмінивши деякі побори [14, с.166-167].

У перші місяці 1937 р. акції протесту робітників проходили в лісництвах та лісопильнях Дрогобицького, Стрийського та Старосамбірського повітів. За підрахунками М. Кравця, мало місце 72 страйки з участю близько 6,4 тис. робітників [18, с.215-216].

Під впливом Організації українських націоналістів (ОУН) посилювався антипольський рух на території Східної Галичини. За період з вересня 1938 р. по березень 1939 р. у Львівському, Станіславському й Тернопільському воєводствах зафіксовано 397 демонстраційних виступів, 47 саботажів і 34 терористичні акти [5, с.303].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Національний та соціальний гніт західноукраїнського селянства посилювався жорстокою антиукраїнською політикою влади, яка спрямовувалася на максимальне обмеження та поступову ліквідацію національного, культурного та господарського життя краю. Такі репресивні дії уряду стали причиною формування у свідомості українських селян почуття неприяності, а подекуди й ненависті до польської держави. Це сприяло переростанню українсько-польського конфлікту з площини етносоціальної в національно-політичну. Тому не викликає подиву те, що головними об'єктами протестного українського руху були маєтки польських поміщиків та господарства осадників, а головною рушійною силою було селянство. Серед різноманітних форм боротьби з польською владою у міжвоєнний період масового поширення набули підпали та руйнування землевласницьких фільварків, саботаж державних розпоряджень, ухиляння від військової повинності та громадських робіт та ін. Вивчення селянського протестного руху потребує

подальшого дослідження із детальним залученням як архівних матеріалів, так і періодики цього періоду.

1. *Баран З.* До питання про аграрну політику урядів міжвоєнної Польщі стосовно Західної України / З.Баран // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львівський державний університет ім. І. Франка, 1998. – Вип. 33. – С. 146-153.

2. *Братківський Ю.* Рільничі страйки на Західній Україні // Наша Правда, 1929. – Ч.4-6.

3. *Васюта І.* Галицько-Волинське село між світовими війнами: [монографія] / Іван Васюта. – Львів: Каменяр, 2010. –507 с.

4. *Васюта І.К.* Національно-визвольний рух у Західній Україні (1918-1939 рр.) // Український історичний журнал – 2001. – №6. – С.35-65.

5. *Васюта І.К.* Політична історія Західної України (1918-1939) / І.К. Васюта. – Львів: Каменяр, 2006. – 335 с.

6. *Васюта І.К.* Селянський рух на Західній Україні в 1919-1939 рр. / І.К. Васюта. – Львів: Вид. Львівського університету, 1971. – 220 с.

7. Виграний рільничий страйк в Самбірщині // Наша Правда. 1927. – Ч.6-9.

8. *Грицак Я.Й.* Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. / Я.Й. Грицак. – Київ. Генеза, 2000. –360 с.: іл.

9. Громадський голос.

10. *Гудь Б.В.* Українсько-польські конфлікти новітньої доби: етно-соціальний аспект. – Харків: Акта, 2011. – 472 с.

11. Державний архів Волинської області.

12. Державний архів Івано-Франківської області.

13. Державний архів Львівської області.

14. *Заболотний І.П.* Нескорена Волинь: нарис з історії революційного руху на Волині, 1917-1939 / І.П. Заболотний. –Львів: Каменяр, 1964. – 202 с.

15. Історія селянства Української РСР: У 2 т. – Т. 2. Від Великого Жовтня до наших днів. – К.: Наук. думка, 1967. – 534 с.

16. Історія Української Радянської Соціалістичної Республіки: У 8 т. – Т. 6. – К.: Наук. думка, 1977. – 544 с.

17. *Карпенко О.Ю.* Селянські повстання в Польщі в 1932-1933рр. / О.Ю. Карпенко. – К.: Вид-во АН УРСР, 1955. – 132 с.

18. *Кравець М.М.* Нариси робітничого руху в Західній Україні 1921-1939 рр. / М.М. Кравець. – К.: Вид. АН УРСР, 1959. – 235 с.

19. *Красівський О.* Галичина у першій чверті ХХ ст.: Проблеми польсько-українських стосунків / Орест Красівський. – Львів: Вид-во ЛФУАДУ, 2000. – 414 с.

20. *Кугутяк М.* Галичина: сторінки історії: нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.) / Микола Кугутяк. – Івано-Франківськ: [б.в.], 1993. – 199 с.

21. Сель-Роб.– газета Спільки.

22. *Сливка Ю.Ю.* Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920–1939) / Ю.Ю. Сливка. –К.: Наукова думка, 1985. – 270 с.

23. *Смолей В.В.* Польське цивільне і військове аграрне осадництво в Західній Україні: історико-правовий контекст / В.В.Смолей. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. – 111 с.

24. Центральний державний історичний архів України у м. Львові.

25. *Швагуляк М.* «Пацифікація». Польська репресивна акція в Галичині 1930 р. і українська суспільність. – Львів, 1993. – 52 с.

26. *Grabski W.* Uwagi o historii wsi Polskiej / W. Grabski. –Warszawa, 1929. – 123 s.

27. Lwowski Kurier Poranny – щоденна газета.

Надійшла до редколегії 10.02.2014 р.

Рецензент: *І.Я. Соляр*, заст. директора з наукової роботи Інституту українознавства І.Крип'якевича НАН України, доктор історичних наук, м. Львів.

Выздрык В.С.

КРЕСТЬЯНСКИЕ ПРОТЕСТЫ: ФОРМЫ И МЕТОДЫ БОРЬБЫ ЗАПАДНОУКРАИНСКОГО НАСЕЛЕНИЯ В 20-30-х ГОДАХ XX ВЕКА

В статье анализируются последствия польской дискриминационной политики в отношении украинского населения во Второй Речи Посполитой. Автором исследуются основные формы и методы борьбы крестьянства за реализацию социально-экономических и национальных прав.

Ключевые слова: Вторая Речь Посполитая, осадничество, крестьяне, протестное движение, западноукраинские земли, национальные права.

Vyzdryk V.

PEASANT PROTESTS: FORMS AND METHODS OF FIGHTING OF WESTERNUKRAINIAN POPULATION IN 20-30-IES YEARS OF XX CENTURY.

The article analyzes the consequences Polish discriminatory policy in relation to the Ukrainian population in the Second Rzeczpospolita. The author explores the basic forms and methods of struggle of the peasantry for the implementation of socio-economic and national rights.

Key words: Second Rzeczpospolita, colonization, farmers, protest movement, West Ukrainian lands, the national law.